

SLOVANIA ARCIBISKUPA METODA NA MORAVE A V PANÓNII¹

The Slavs of Archbishop Method in Moravia and Pannonia

Miroslav Lysý

DOI: 10.17846/CL.2018.11.1.40-50

Abstract: LYSÝ, Miroslav. *The Slavs of Archbishop Method in Moravia and Pannonia*. The paper deals with the Moravian and Slavic identity of the so-called Great Moravia inhabitants (9th century) in the early Middle Ages in central Europe. It is based on three presumptions: firstly, identity is not a “natural”, existing status independent from consciousness of individuals; secondly, written sources confirm that the ethnonym “Slovien” means Slavic, as this ethnonym exceeds the region of “Great” Moravia and was used for the Slavs in Pannonia, or in the Byzantine Empire; thirdly, the question of ethnicity of the Nitra region of Moravia has no relation to our subject and the question of Slavinity. Even if ethnicity is an identity phenomenon and therefore cannot be derived directly from objective attributes like language, territory, religion or culture, these attributes bring about a feeling of proximity and can create a *gens*.

The paper analyses the meanings of the ethnonym Moravian and later the ethnonym Slav and the adjective Slavic, especially in hagiographic texts like *Life of Constantine* and *Life of Method*. The differences observed between these texts are interpreted as an attempt to support “Slavic” church province in Moravia and the archbishopric of Method.

Keywords: *Life of Constantine, Life of Method, identity, gens, Slavs, Moravians, Church administration*

Abstrakt: LYSÝ, Miroslav. *Slovania arcibiskupa Metoda na Morave a v Panónii*. Článok sa zaoberá moravskou a slovanskou identitou obyvateľov včasnostredovekej takzvanej Veľkej Moravy na území strednej Európy. Je založený na troch predpokladoch. Po prvé, identita nie je „prirodzené“ existujúci stav nezávislý od vedomia jednotlivcov. Po druhé, písomné pramene potvrdzujú, že etnonym „Slovien“ znamená Slovan a prekračuje územie „Veľkej“ Moravy, keďže sa používa pre Slovanov v Panónii či v Byzantskej ríši. Po tretie, otázka etnicity nitrianskej časti Moravy nemá vzťah k nášmu predmetu a k otázke slavicity. Hoci je etnicita fenoménom identity a nemožno ju priamo odvodzovať od objektívnych atribútov, ako sú jazyk, územie, náboženstvo či kultúra, tak tieto atribúty spôsobujú pocit blízkosti a dokážu vytvoriť *gens*.

Článok analyzuje význam použitia etnoným Moravan a Slovan a adjektíva slovanský, a to predovšetkým v hagiografických textoch *Života Konštantína* a *Života Metoda*. Pozorované rozdiely medzi oboma textami sa dajú interpretovať ako pokus o podporu „slovanskej“ cirkevnej provincie na Morave a hodnosti arcibiskupa Metoda.

Kľúčové slová: *Život Konštantína, Život Metoda, identita, gens, Slovania, Moravia, cirkevná správa*

¹ Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0006/18 *Imago episcopi – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku*.

Spoločenská a politická štruktúra, sociálne väzby a etnicita patria k tradičným výskumným otázkam dejín včasného stredoveku, a to vrátane dejín „Velkej“ Moravy. Sám prehľad bádania by tu vystačil minimálne na samostatnú štúdiu². Aj preto na úvod predkladanej štúdie predstavíme tri základné východiská, ktoré pokladáme za najdôležitejšie pre ďalší text.

Tým prvým východiskom je poznanie, že etnicita nepredstavovala žiaden prirodzený stav, nezávislý od vedomia subjektov, definovateľný pomocou objektívnych znakov. Za tieto objektívne znaky sa spravidla pokladali také atribúty, ako boli jazyk, územie, kultúra, náboženstvo či (v marxistickej historiografii) úroveň využívania výrobných prostriedkov. Etnicita však nespočívala v súhrne týchto znakov, ale vo vedomí subjektov (Wenskus 1961; Daim 1982, 58-71; Geary 1983, 15-26; Pohl 1998, 13-24; Pohl 1994, 11; Wolfram – Pohl 1990; Pohl – Diesenberger 2002). Vzťah medzi vedomím a objektívnymi znakmi však, samozrejme, existoval. Objektívne znaky pôsobili ako faktory spôsobujúce pocit blízkosti. Ten za istých okolností mohol, ale taktiež nemusel rezultovať v existencii *gens*. Identitných rovín však existovalo nepochybne viac, preto príslušnosť ku konkrétnemu *gens* neznamenala definitívne uzavretie sa pred ďalšími možnosťami sebaidentifikácie. V praxi tak okrem partikulárnej identity (napríklad moravskej) mohla popri nej komplementárne existovať identita slovanská. Na ich existenciu, podobne ako na existenciu každej etnickej identity, musela existovať určitá vôľa subjektov.³

Druhým dôležitým poznatkom je, ako sme už naznačili v predošlom odstavci, že moravské prameňe z 9. storočia (ktoré však poznáme až z mladších cyrilských rukopisov) potvrdzujú existenciu dvojakej formy etnickej identity. Môžeme to vidieť na príklade rozdielnych titulov Rastislava v Živote Konštantína (*РОСТИСЛАВЪ БО, МОРАВЪСКЫИ КНАЗЪ*)⁴ a Živote Metoda (*РОСТИСЛАВЪ, КНАЗЪ СЛОВѢНСКЪ*)⁵. Táto etnická dvojakosť je vidieť ešte podrobnejšie v ďalších prameňoch, avšak Rastislavov titul je akiste najzaujímavejším príkladom. Autor Života Metoda totiž čiastočne prepracovával Život Konštantína a na mieste, kde popisoval Rastislavovo rozhodnutie poslať posolstvo do Byzancie, sa rozhodol zmeniť jeho kniežací titul. Prečo to urobil, sa pokúsime vysvetliť nižšie, zatiaľ si však všimnime, že táto dualistická identifikácia bývala interpretovaná v literatúre veľmi rôzne. Oblúbeným vysvetlením sa stalo najmä rozlišovanie geografického (moravьскъ) a etnického (словѣнскъ) označenia (Stanislav 1978, 43), pričom variáciou tohto bolo rozlíšenie medzi politickou (moravskou) a etnickou (slovienskou) kategóriou (Cambel 1986, 90). Toto rozlíšenie by nemalo dnes azda zmysel príliš rozoberať, ak by sa v našej historiografii neobjavil jeho ďalší variant. Ide o dualizmus Moravana ako geografického označenia a „Slovena“ ako etnického pojmu, z čoho by mal vyplývať údajný „slovenský“ charakter etnicity obyvateľov „Velkej“ Moravy.⁶ Tento záver je však metodicky nemožný a jeho autori ignorujú nepohodlné fakty.

Tak Kristiánova legenda, prameň pochádzajúci zrejme z konca 10. storočia, hovorí o Morave ako slovanskej krajine („*Moravia, regio Sclavorum*“), rovnako však pre toho istého autora Slovanmi boli aj Česi („*Sclavi Boemi*“).⁷ V ruskej Povesti vremennych let sú Slovania širším pomenovaním pre partikulárne etniká,⁸ vrátane toho moravského. Pre Galla Anonyma bolo Poľsko súčasťou Sklavínie.⁹ Že však prívlastok СЛОВѢНСКЪ sa u Moravanov neviazal len na vlastné územie Moravy, ale vzťahoval sa na mimomoravské (slovanské) etniká, dosvedčuje nad slnko

² Porovnaj však Lysý 2014, 71-106.

³ K vôli ako k podstatnému elementu etnicity porovnaj Steinhübel 2012, 23-26.

⁴ Žitije Konštantína 14; Žitije Konštantína 1967, 98.

⁵ Žitije Mefodija 5; Žitije Mefodija 1967, 143.

⁶ Výlučne slovenský etnický charakter zdôrazňoval svojho času Hrušovský 1940, 52. Po roku 1989 sa s týmto predsudkom stretávame opäť, porovnaj napr. Ďurica 2003, 25-47; Mulík 2009, 48-49.

⁷ Legenda Christiani 1-2, Legenda Christiani 2012, 12, 18.

⁸ Nestor 3; Latopis Nestora 1864, 553.

⁹ Galli chronicon; Galli Chronicon 1864, 394.

jasnejšie text 2. kapitoly Života Metoda. Podľa tohto textu Metod dostal z rozhodnutia cisára do dŕžavy „КНАЖЕНИЈЕ СЛОВѢНЬСКО“ (t. j. slovanské/slovienske kniežatstvo) na území v Byzancii, „akoby tušil, že ho pošle ku Slovanom ako učiteľa a prvého arcibiskupa“.¹⁰ Pre autora Života Metoda, spisujúceho svoje dielo tesne po Metodovej smrti ešte na území Moravy, a ktorý bol sám s najväčšou pravdepodobnosťou Moravan, boli teda „Slovieni“ aj v Byzancii, na území, ktoré ani náhodou nemôže súvisieť s územnou rozlohou panstva kniežaťa Svätopluka.

Preto je nad všetky pochyby evidentné, že etnonymum *Sclavus* (resp. prívlastok *slověnskъ*) neslúži na označenie zvláštnej „veľkomoravskej národnosti“,¹¹ ani nie je etnickým špecifikom „veľkomoravského štátneho útvaru“, rovnako však nebol ani typom partikulárnej identity obyvateľov východnej (nitrianskej) časti mojmírovského panstva.¹² Sémantické varianty etnonyma Slovan a adjektíva slovanský, používané na Morave, budeme analyzovať v našom texte nižšie. Podstatné však je, že dualizmus moravský-slovanský neslúži v našich textoch k označeniu dvoch samostatných partikulárnych etník, ani neznamená, že by Moravania mali predstavovať výlučne „politickú entitu“ či vojenskú družinu. Život Konštantína a Život Metoda, podobne ako aj ďalšie hagiografické texty pokladali výraz „Slovan“ a adjektívum „slovanský“ za etnonymá prekračujúce hranice mojmírovskej Moravy. Slovania boli jednoducho „rozvetvený národ“.¹³

Tretie východisko nadväzuje na predošlý odstavec. Otázka, či bol Pribina kniežaťom samostatného *gens*, alebo jeho spor s Mojmírom vrcholiaci jeho vyhnaním (*Privina exulatus*) bol vnúťromoravským konfliktom, sa dá zodpovedať len s určitou mierou pravdepodobnosti a pomerne komplikovaným spôsobom, na ktorý v tejto štúdii nie je miesto. V najnovšej dobe sa rôznymi spôsobmi snažili tento problém vyriešiť viacerí autori (Steinhübel 2016, 111-137; Alimov 2015, 246-273). Ako sa však zdá, tak obyvateľstvo Nitrianska sa nakoniec natolko zžilo s Moravanmi, že sa stopy po ich etnickej svojbytnosti hľadajú veľmi ťažko (Lysý 2014, 82-107.). Na našu nasledujúcu analýzu však táto skutočnosť zásadnejší vplyv nemá.

Ak nemá byť naša analýza len súborom aprioristických stanovísk, keď obyvateľom mojmírovskej Moravy arbitrárne priradíme moravskú alebo „sloviensku“ etnicitu, pokúsime sa v ďalšom texte analyzovať význam pri použití etnoným na základe domácich i zahraničných prameňov. Cennejšie sú pritom pramene domáce, keďže lepšie reflektujú postoje domácich obyvateľov. Keďže by však na strane druhej takéhoto pramenného materiálu bolo príliš málo, oplatí sa ho spojiť a porovnať aj s prameňmi cudzej proveniencie. Zoradený v tabuľke by potom súbor významov etnonyma Moravan vyzeral nasledovne:

¹⁰ Žitije Mefodija 2; Žitije Mefodija 1967, 141-142. „Ц(Ѣ)С(А)РЬ, ОУВѢДѢВЪ ВЪІСТРОСТЬ ЮГО, КНАЖЕНИЈЕ ЮМОУ ДАСТЪДРЖАТИ СЛОВѢНЬСКО, РЕКОУ ЖЕ АЗЪ, ЈАКО ПРОЗЪРА, КАКО И ХОТАШЕ ОУЧИТЕЛА СЛОВѢНИЕМЪ ПОСЪЛАТИ, И ПЪРЪВАГО АРХИЕПИСКОПА“

¹¹ K veľkomoravskej národnosti porovnaj napr. Ratkoš 1990, 61.

¹² Tento záver formulovala najnovšie Nora Verešová (Verešová 2011, 12-20) na základe analýzy Povesti vremennych let.

¹³ K tomuto rozvetvenému národu („МНОГОПЛЕТЕНАА ЈАЗЫКА СЛОВѢНЬСКА“) mal byť Konštantín-Cyryl vyslaný ako apoštol (Pochvala Kirillu; Pochvala Kirillu 1967, 119).

Tabuľka 1: Výraz „Moravia“ v prameňoch písaných po latinsky a po starosloviensky / **Plate 1:** The word „Moravia“ (the Moravians) in Latin and Old Church Slavonic literary sources

Po latinsky písané pramene:

- 1) územie¹⁴
- 2) *populus/gens*¹⁶
- 3) zhromaždenie¹⁸
- 4) *exercitus*²⁰
- 5) trh²¹

Po starosloviensky písané pramene:

- 1) územie¹⁵
- 2) *gens*¹⁷
- 3) zhromaždenie¹⁹

¹⁴ Annales Xantenses 872; Annales Xantenses 1909, 30-31. „... regnum Margorum...“ Annales Fuldenses 873, Annales Fuldenses 1891, 78. „Berehtrammus, qui superiore anno in Marahensibus Sclavis fuerat comprehensus...“ Annales Fuldenses 884; Annales Fuldenses 1891, 110. „Igitur cum duo fratres, Willihalmus et Engilscalchus, terminum regni Baiowariorum in oriente a rege, id est seniore Hludowico, concessum contra Maravanos tenuerunt...“ Annales Fuldenses 892; Annales Fuldenses 1891, 121. „terra Maravorum in-travere...“ Annales Fuldenses 893; Annales Fuldenses 1891, 122. „Engilscalchus iuvenili audacia vir, qui post rapta de concubina regis filia ad tempus se Maravos exul contulit...“ Annales Fuldenses 893; Annales Fuldenses 1891, 122. „Frater quoque eius cum Maravanis exul delatiscens insidioso consilio ducis cum aliis quam plurimis interfectus est.“ Annales Fuldenses 899; Annales Fuldenses 1891, s. 132. „fines Marahabita-rum“. Annales Fuldenses 899; Annales Fuldenses 1891, s. 133. „terminos Maraborum“. Annales Fuldenses 900; Annales Fuldenses 1891, s. 134. „regnum Marahavorum“. Annales Fuldenses 897; Annales Fuldenses 1891, s. 130. „advenientibus ibidem ad eum Maravorum missis...“ Reginonis abbatis Prumiensis chronicon 889; Regino 1890, 132. Končiny Moravanov a Bulharov „Marahensium ac Vullgarum fines“. Reginonis abbatis Prumiensis chronicon 890; Regino 1890, s. 134. „Regnum Marahensium“. Descriptio civitatum et regionum; Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii, 1969, 287. „Marharii habent civitates XI. (...) Est populus, quem vocant Merehanos, ipsi habent civitates XXX.“ MMFH III 1969, 94. „ad Mareuinos terminos...“ MMFH III 1969, 270-271. „regionemque Auarorum atque Marahorum...“ MMFH III 1969, 76. „de Marauorum regno“. Decreta synodi Moguntiensis 11, s. 34. „Albigis, qui uxorem Patrichi publice auferens ad extremos fines regni duxit in rudem adhuc christianitatem gentis Ma-raensium...“

¹⁵ Žitije Mefodija 12; Žitije Mefodija 1967, 154. „И ПРИИМЪ И С(ВА)ТОПЪЛКЪ КНАЗЪ СЪ ВЪСЪМИ МОРАВЛАНЪ И ПОРОУЧИ ЮМОУ ВЪСА ЦР(Ъ)К(Ъ)ВИ И СТРИЖНИКЪИ ВЪ ВЪСЪХЪ ГРАДЪХЪ.“ V tomto prípade sa geografický význam spája so zhromaždením. Text zo Života Metoda však jasne ukazuje na teritoriálny aspekt „Moravanov“, vítajúcich spolu so Svätoplukom navrátiťšieho sa Metoda a odovzdávajúc mu kostoly a klerikov „na všetkých hradoch“. Doplnkom k priamemu etnonymu Moravia sú aj adjektívne formy ukazujúce na teritórium, ako je to v prípade „ВЪ СТРАНЪИ МОРАВСКЪИ...“ (Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju; Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju 1967, 173.), alebo „... МОРАВСКА ОБЛАСТЬ ПРОСТРАНИТИ НАЧАТЬ ВЪСА СТРАНЪИ...“ Žitije Mefodija 10; Žitije Mefodija 1967, 154.

¹⁶ Annales Fuldenses 898; Annales Fuldenses 1891, 131-132. „Postea vero anno incarnationis Domini DCCCXCVIII. inter duos fratres gentis Marahensium, Moymirum videlicet ac Zentobolchum, eorumque populum dissensio atque discordia gravissima exorta est...“

¹⁷ Na pôvod Moravanov odkazuje predovšetkým Povest' vremennych let, v ktorých sú obyvatelia Moravy predstavení ako jedno z viacerých slovanských etník. Porovnaj pozn. č. 7.

¹⁸ Schwarzmaier 1972, 57. „... omnes Marahoni insimul mandauerunt <pecora> in seruitium sicut proprii serui facere debuerunt...“

¹⁹ Žitije Konstantina 14; Žitije Konstantina 1967, 98. „РОСТИСЛАВЪ БО, МОРАВСКЫИ КНАЗЪ, БОГОМ ОУСТИМЪ, СЪВЪТЪ СЪТВОРИ СЪ КНАЗИ СВОИМИ И С МОРАВЛАНЪИ...“ Žitije Mefodija 12; Žitije Mefodija 1967, 157. „СЪБЪРАВЪШЕ ЖЕ ВЪСА ЛЮДИ МОРАВСКЪИИ, ВЕЛАХОУ ПРОЧИСТИ ПРЪДЪ НИМИ ЕПИСТОЛИЮ...“ Žitije Mefodija 10; Žitije Mefodija 1967, 153. „ПРИКЛУЧИ ЖЕ СА ТЪГДА, МОРАВЛАНЕ ОЧЮЩЪШЕ НЪМЪЧЪСКЪИИ ПОПЪИ, ИЖЕ ЖИВЪАХОУ ВЪ НИХЪ, НЕ ПРИИЮЩЕ ИМЪ, НЪ КОВЪ КОУЮЩЕ НА НА, ИЗГЪНАША ВЪСА, А КЪ АПОСТОЛИКОУ ПОСЛАША...“

²⁰ Annales Xantenses 864; Annales Xantenses 1909, 21. Annales Xantenses 870; Annales Xantenses 1909 28.

²¹ Inquisitio de thelonis 8; Inquisitio de thelonis 1971, 119. „...mercatum Marahorum...“

Z variability významov etnonyma Moravan vyplýva, že Moravia patrili k takým slovanským etnikám, ako boli Česi (Bohemi), Srbi (Sorabi) či Chorváti (Croati). V porovnaní s vyššie spomenutými nám chýba u Moravanov dochovaná etnogenetická poveseň. Do úvahy pritom nemožno brať Povesť vremennych let, ktorá zachytáva akýsi celoslovanský konštrukt, v ktorom sa Morava síce spomína, nemá však v tomto texte žiadne výnimočné miesto.

Na zodpovedanie otázky, prečo bolo dobré byť Moravanom (teda nakoľko bola jednotlivcom moravská identita výhodná), nám písomné pramene nemôžu dať príliš veľa odpovedí. Je to aj v podstate pochopiteľné, pretože takúto otázku si môže položiť človek len vtedy, ak nespája etnicitu s aprioristickým postojom biologickej či jazykovej danosti, ktorá rezignuje na moment subjektívnej stránky etnickej identity. Preto sa dá len logicky usúdiť a na základe neskorších – hoci aj moderných – analógií predpokladať, že možnosť zúčastnenia sa verejných záležitostí (vrátane náboženského kultu, a to tak pohanského, ako aj kresťanského),²² participácie na vojenskej koristi či vôbec záruka slobodného postavenia, boli dostatočne motivujúce pre moravskú (ako aj pre akúkoľvek inú) identitu v 9. storočí.

Do identitných súradníc Moravanov však zasiahla aj slovanská identita, a to v pomerne veľkej intenzite. Patrila vôbec slovanská identita k samozrejmostiam slovanských etník?

Domnievame sa, že slavicita bola častokrát príliš spätá s aprioristickým prístupom vo vedecskom bádani 19. a 20. storočia, ktoré vyprodukovalo predstavu o tom, že všetci Slovania boli jednoducho Slovanmi, ktorí prišli zo svojej pravlasti a rozšírili sa po strednej Európe zhruba tak, ako to popisuje Povesť vremennych let.²³

Tento konštrukt odmietol najmä americký autor Florin Curta, ktorý si všimol, že archeológovia, historici a jazykovedci zo slovanských krajín často len reagovali na dobový koncept germánstva, reprodukovany v konkrétnych politických rámcoch 19. a 20. storočia (Curta 2001, 6-9, 125-148). Tak sa Curtovi Slovania stali holým a umelým konštruktom modernej vedy, ktorý nemohol mať základ ani v materiálnej kultúre tzv. Pražského typu (je ostatne pravda, že vzťah medzi etnicitou a archeologickou kultúrou je veľmi problematický), ani v slovanskej kultúre či dokonca v slovanskom jazyku. Existovali len čudné a beztvare skupiny obyvateľstva, ktoré Byzantínci z núdze nazvali Slovanmi, aby dokázali uchopiť neistú realitu pomerov na dolnom Dunaji.

Ako mnohí dekonštruktivisti, tak aj Curta, sledujúc legitímne ciele, zašiel so svojou kritikou príliš ďaleko. V prvom rade si neuvedomil, že o slovanskej jednote nemáme len údajne nespoľahlivé správy od Jordana a Prokopia. Tak Jordanes vo veľmi nekonkrétnej podobe identifikoval pôvod Slovanov (Venetov) s Vislou,²⁴ kým Prokopios zaznamenal akúsi variáciu *Origo gentis* a tvrdil, že pôvodným názvom Sklavínov a Antov boli Sporovia.²⁵ Že však tieto správy o slovanskej jednote neboli jedinými, si všimol Dušan Třeštík vo svojej knižke *Mýty kmene Čechů* (Třeštík 2003, 31-42, 52-53). Bavorské *Descriptio* z polovice 9. storočia totiž tiež zachovalo narážku na pôvod všetkých slovanských kmeňov, spájaný so Severanmi.²⁶ Anonymná arabská správa zachovaná u Al-Mas'údího zasa vychádzala z toho, že tajomnému slovanskému kmeňu W.l.njána na počiatku

²² K zhromaždeniam u Moravanov porovnaj Lysý 2015, 82-98. Z tabuľky 1 vyplýva, že tak latinsky, ako aj starosloviensky písané pramene poznali pre zhromaždenia Moravanov výraz „všetci Moravia“. Samozrejme, neznamená to účasť doslova všetkých členov moravskej spoločnosti a z iných analógií môžeme usúdiť, že tento termín slúžil ako prostriedok legitimizácie týchto zhromaždení (Žemlička 1997, 343-347).

²³ Avšak, samozrejme, s tým rozdielom, že kritická historiografia lokalizovala pravlasť inde (Niederle 1953).

²⁴ *Jordanis Romana et Getica* V 34-35; *Jordanis Romana et Getica* 1882, 62-63. „Ab ortu Vistulae fluminis per immensa spatia Venetharum natio populosa consedit.“

²⁵ Procopios. *De bello Gothico* III 14; Procopios 1963, 358.

²⁶ *Descriptio civitatum et regionum; Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, 1969, 289. „Zeriuani, quod tantum est regnum, ut ex eo cunctae gentes Sclavorum exortae sint et originem, sicut affirmant, ducant.“

časov „patrila vláda“ a že bol „základom základov Slovanov, vysoko uctievaný medzi ich kmeňmi“. Neskôr malo dôjsť k roztržke, zanikla (pôvodná) organizácia a ich kmene navzájom bojovali.²⁷ Na túto stratenú jednotu Slovanov v arabskej tradícii azda naráža aj Ibrahim ibn Jakub, keď poznamenal, že Slovania sú násilní a útoční a ak by nebolo ich nesvornosti spôsobenej rozdelenosti na kmene a rody, boli by nepremožiteľní.²⁸

A tak, hoci máme slovanskú jednotu písomne doloženú, názov „pôvodného“ slovanského etnika nie je u jednotlivých autorov jednotný (Sporoi, Venethi, Zeriuani, W.l.njána). V kontexte s tradíciami slavistiky je vlastne celkom zarážajúce, že až do Povesti vremennych let tak historický pôvod slovanských etník nebol spájaný s menom Slovania. Zdá sa teda, že mýtus o spoločnom pôvode Slovanov existoval ešte v predcyrilometodskom období. Nejednotnosť tohto mýtu je však tak očividná, že sa núka prirodzený záver o nízkej miere dôležitosti slovanskej identity pre partikulárne slovanské etniká. Všeobecnejšie závery však vyvodíť zrejme nemožno, keď si uvedomíme, že pracujeme síce s prameňmi, ktorých autori mali zrejme informačné zdroje zo slovanského prostredia, avšak títo autori slovanského pôvodu neboli.

Aj preto je nepochybne poučné pozrieť sa na mojmirovskú Moravu, kde môžeme partikulárnu moravskú etnickú identitu porovnať s tou slovanskou. Tu je predovšetkým kľúčové porovnanie dvoch najdôležitejších písomných prameňov z 9. storočia, a to Života Konštantína a Života Metoda. Oba pramene sa, samozrejme, zachovali len z cyrilských prepisov, pri príprave ktorých akiste došlo k určitým korektúram i koruptelám. Oba pramene sú nepochybne tendenčným spracovaním výseku cirkevných dejín 9. storočia. Napriek tomu sú to pramene nesmiernej historickej hodnoty. Porovnajme si teda tieto dve starosloviensky písané hagiografické pamiatky:

Tabuľka 2: Použitie adjektíva slovanský a etnonyma Slovan v Živote Konštantína a Živote Metoda / **Plate 2:** The use of the adjective „slovanský“ (Slavonic) and the ethnonym „Slovan“ (Slav) in the Life of Constantine and the Life of Methodius

Život Konštantína (6 zmienok)

slovanské písmo²⁹
slovanské knihy³¹
slovanskí učenci³³
slovanský jazyk (liturgia)³⁵

Život Metoda (15 zmienok)

slovanské kniežatstvo³⁰
Slovania³²
slovanské obyčaje³⁴
knieža slovanský³⁶
slovanský jazyk³⁷
slovanské písmo³⁸
slovanské knihy (evanjelium)³⁹
slovanskí učenci⁴⁰
slovanské krajiny⁴¹

²⁷ Murúdzu d-đahabi wa ma'adinu l-džawáhiri li-l-Mas'údí 3, 9; Al-Mas'údí 1969, 405 a 408.

²⁸ Kitábu t-tanbíhi wa l-išráfi li-l-Mas'údí 11; Ibráhím ibn Ja'kúb 1969, 416.

²⁹ Žitije Konstantina 13-14, Žitije Konstantina 1967, 105.

³⁰ Žitije Mefodija 2; Žitije Mefodija 1967, 141.

³¹ Žitije Konstantina 17, Žitije Konstantina 1967, 110.

³² Žitije Mefodija 2; Žitije Mefodija 1967, 141; Žitije Mefodija 5; Žitije Mefodija 1967, 144.

³³ Žitije Konstantina 17, Žitije Konstantina 1967, 111.

³⁴ Žitije Mefodija 2; Žitije Mefodija 1967, 142.

³⁵ Žitije Konstantina 17, Žitije Konstantina 1967, 111.

³⁶ Žitije Mefodija 5; Žitije Mefodija 1967, 143.

³⁷ Žitije Mefodija 5; Žitije Mefodija 1967, 145; Žitije Mefodija 8; Žitije Mefodija 1967, 150; Žitije Mefodija 13; Žitije Mefodija 1967, 160; Žitije Mefodija 17; Žitije Mefodija 1967, 162.

³⁸ Žitije Mefodija 5; Žitije Mefodija 1967, 145.

³⁹ Žitije Mefodija 6; Žitije Mefodija 1967, 146.

⁴⁰ Žitije Mefodija 6; Žitije Mefodija 1967, 146.

⁴¹ Žitije Mefodija 8; Žitije Mefodija 1967, 147. Žitije Mefodija 12; Žitije Mefodija 1967, 158.

Komparácia oboch textov prináša zaujímavé poznatky. V prvom rade je pomerne veľký rozdiel medzi nimi v počte výrazov Slovania a adjektíva slovanský. Život Metoda obsahuje pätnásť zmienok, kým Život Konštantína len šesť. Treba mať v tejto súvislosti na pamäti, že text Života Metoda je omnoho kratší. Navyše obsahuje omnoho väčšiu variabilitu pri používaní tohto výrazu. Ak v Živote Konštantína boli adjektíva „slovanský“ používané najmä v jazykových súvislostiach (písmo, knihy, jazyk, študenti), tak Život Metoda už okrem týchto významov vo zvýšenej sémantickej variabilite pozná aj slovanskú krajinu, knieža či obyčaje, čím sa adjektívum „slovanský“ posúva viac do etnického chápania.

Z akého dôvodu tu vzniká tento rozdiel? Opäť by sme si mohli, podobne ako pri Moravanoch, položiť otázku, čo znamenalo byť Slovanom a hlásiť sa k slovanskej identite pre konkrétnych jednotlivcov na Morave (v našom prípade zrejme pre autorov hagiografických textov). Ak moravská identita mohla mať rukolapný osov v podobe sociálnej kohézie včasnostredovekej spoločnosti, v prípade slovanskej identity je z hľadiska každodennej praktickosti výhoda byť Slovanom značne obmedzená. Videli sme v predošlom texte, že určitá (nejasná) forma slovanskej identity zrejme existovala aj pred vznikom moravských hagiografických textov, nebola však spojená s jednotným etnonymom a jej význam musel byť značne obmedzený. V Živote Konštantína sa šesťkrát použité adjektívum spája najmä s kultúrnymi atribútmi spoločenstva (jazyk, písmo, knihy) a o pätnásť rokov neskôr vzniknúvši Život Metoda vyexpandoval počet významov zhruba na dvojnásobok.

Aj Život Metoda však mal svojho konkrétneho autora, ktorý sledoval konkrétne ciele. Nimi bola predovšetkým oslava svätca, spojená s apologetikou moravskej cirkvi, zápasu s „trojjazyčníkmi“ a s bavorským episkopátom, ktorý sa nemienil vzdať vydobytých pozícií v Panónii a na Morave. Práve tam ich zasiahla činnosť arcibiskupa Metoda.⁴²

Aj preto chodili do Ríma sťažnosti na prax slovanskej liturgie na Morave,⁴³ čo po víťazstve „slovanskej strany“ v roku 880 v podobe listu *Industrię tuę* viedlo k ich veľkej sebaistote a argumentačnej sile.

Na slavicitu sa taktiež mohli členovia cyrilo-metodskej kultúrnej misie odvolávať aj v súvislosti s Kocelom. Nezaškodí si pripomenúť, že panónskemu kniežatovi Kocelovi pripisujú legendy veľmi iniciatívne postavenie, keď požiadal o vyučenie päťdesiatich žiakov slovanskému písmu, ktoré sa mu vraj veľmi zapáčilo a naučil sa ho.⁴⁴

Z pohľadu cirkevných pomerov bola Morava na tom zrejme podobne, ako v Dolnej Panónii sa nachádzajúce Pribinovo a neskôr Kocelovo kniežatstvo, v ktorom dominoval fransko-bavorský klérus oproti prevažne slovanskému obyvateľstvu.⁴⁵ Ak k tomuto pripočítame predpoklad, že sa Kocel usiloval zvýšiť prestíž svojho mocenského postavenia v Panónii, pochopíme jeho iniciatívnosť lepšie. Napokon Kocel nebol prvý a ani posledný s ambíciou získať vo Východofranskej ríši samostatnejšie postavenie.

Kocelova žiadosť patrí k zvláštnym epizódam byzantskej misie, pretože ňou došlo k triumfu na pôvodne nezamýšľanom mieste. Kocel bol synom kniežata Pribinu a sám vystupoval v slovanskej tradícii ako panónske knieža,⁴⁶ pričom Život Metoda mu dáva pomerne vysokú mieru iniciatívnosti vo vzťahu ku Konštantínovi a Metodovi, i k Rímu a pápežovi. Tu musíme vlastne

⁴² Nezabúdajme, že Metodov titul znel až do roku 880 arcibiskup panónsky (MMFH III 1969, 161, 169, 173-174, 192).

⁴³ MMFH III 1969, 192-193.

⁴⁴ Žitije Konstantina 15, Žitije Konstantina 1967, 105.

⁴⁵ Upozornil na to WOLFRAM 1995, 332.

⁴⁶ Podľa Života Konštantína bol Kocel „КНАСЪ ПАНОНЕСКЪ“ Žitije Konstantina 15, Žitije Konstantina 1967, 105. V latinských listinách však Kocel vystupuje ako *comes* (porovnaj MMFH III 1969, 51, 61), ale aj ako *dux* (porovnaj MMFH III 1969, 69).

predpokladať, že tak ako sa Rastislav usiloval o výchovanie domácej vrstvy kňazov pre potreby vlastnej cirkevnej nezávislosti, Kocelove ciele mohli byť vlastne veľmi podobné a mohol pritom rovnako dobre využiť služieb solúnskych bratov.

Tu potom azda lepšie pochopíme, čo je obsahom označenia „slovanské krajiny“. Keď sa totiž podľa svedectva Života Metoda obrátil Kocel na pápeža so žiadosťou o učiteľa, pápež ho k nemu údajne poslal so slovami, že ho posielal nielen k nemu, teda ku Kocelovi, ale ku „všetkým slovanským krajinám“ („ВЪСѢМЪ СТРАНАМЪ ТѢМЪ СЛОВѢНЬСКЪИИМЪ“).⁴⁷ „Všetky slovanské krajiny“ boli pre autora Pochvalného slova Cyrilovi a Metodovi „západnými krajinami“, teda Panóniou a Moravou.⁴⁸

Z vyššie uvedeného vyplýva, že idea slovanstva u Metodových žiakov zrejme akcelerovala jednak v súvislosti s tým, že sa Metodov mandát formuloval z hľadiska jeho územnej pôsobnosti nielen na Panóniu, ale vôbec „na všetky slovanské krajiny“ (t. j. Panóniu a Moravu). Druhým dôvodom môže byť aj doba, keď bol Život Metoda napísaný. Metod zomrel podľa Života Metoda 6. apríla 885 a hagiografický text bol napísaný tesne po jeho smrti (Marsina 1985, 14). Život Metoda tak bol napísaný pod dojmom ohromných vojenských i politických úspechov Svätopluka, ktorý sa zapojil do vnútrofranského konfliktu v Panónii a v rokoch 883 a 884, aby tak ponížil korutánskeho markgrófa a panónske knieža Arnulfa. Svätoplukova vojenská kampaň sa skončila tým, že bez váhania zložil sľub vernosti cisárovi Karolovi III. Tučnému na jeseň roku 884 a o rok neskôr uzavrel mier s Arnulfom (Annales Fuldenses 883-885; Annales Fuldenses 1891, 110-114. Steinhübel 2016, 215-218. Lysý 2014, 210-221).

Z tohto pohľadu, po opanovaní Panónie Svätoplukom, nemuselo byť zvláštne, ak autor Života Metoda urobil z Mojmírovca Rastislava slovanské knieža, vládnuce v „slovanských krajinách“, teda v Panónii a na Morave. „Slovanskú terminológiu“ si napokon čiastočne osvojila aj Rímska kúria. Tak obyvatelia Svätoplukovej „provincie“ boli označení v roku 880 za Slovanov,⁴⁹ v roku 885 oslovil Štefan V. v liste *Quia te zelo fidei Svätopluka rex Sclavorum* (MMFH III 1969, 217) a vyslancov ten istý pápež poslal do končín Slovanov (MMFH III 1969, 226). Prebratie tejto terminológie nepochybne súvisí s diplomatickou aktivitou Metoda a jeho ľudí, ktorí pojmy o „slovanských krajinách“ a „slovanskom jazyku“ dokázali umne využiť vo svoj prospech, čeliac tak „latinskej“ či „trojjazyčnej strane“, usilujúcej sa o zachovanie *statusu quo* v oblasti cirkevných pomerov Panónie a Moravy.

Slovanská identita na Morave tak bola predovšetkým dielom momentálnych politických potrieb súvisiacich s aktivitou Metoda a Kocela po smrti Konštantína-Cyrila. Mala cirkevno-politický a učenecký (akademický) charakter, pričom našla svoje uplatnenie aj neskôr v Čechách, kde sa odrazila na niektorých formuláciách Kristiánovej legendy. Odzrkadlila sa však aj neskôr v texte Povesti vremennych let, v ktorých sa koncept „slovienskej zeme“ (pôvodne myslenej na územie Panónie a Moravy) spojil do všeobecného mýtu o pôvode všetkých Slovanov.

⁴⁷ Žitije Mefodija 8; Žitije Mefodija 1967, 147.

⁴⁸ Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju; Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju 1967, 171. „ВЪ ЗАПАДЪНИХЪ ЖЕ СТРАНАХЪ ПАНОНЬСТЪХЪ И МОРАВЪСКАХЪ СТРАНАХЪ...“.

⁴⁹ MMFH III 1969, 206. „Presbiteros vero diacones seu cuiuscumque ordinis clericos, sive Sclavos sive cuiuslibet gentis, qui intra provincię tuę fines consistunt...“.

REFERENCES

- Alimov, D. E.* 2015. В поисках «племени»: Посавское и Нитранское княжества в контексте этнополитической ситуации в славянском мире в IX в. [In search of a «tribe»: the Sava and Nitra principalities within the context of the ethno-political situation in the 9th-century Slavic world]. In Исторический Формат [Historical Format] 4, 246-273.
- Annales Fuldenses.* 1891. Kurze, Fridericus (ed.). *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi.* Hannoverae.
- Annales Xantenses.* 1909. Simon, B. (ed.). *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis separatim editi.* Hannoverae; Lipsiae.
- Cambel, Samuel et al.* 1986. *Dejiny Slovenska I.* Bratislava.
- Curta, Florin.* 2001. *The Making of the Slavs. History and Archeology of the Lower Danube Region, c. 500 – 700.* Cambridge.
- Daim, Falko.* 1982. Gedanken zum Ethnosbegriff. In *Mitteilungen der Anthropologischen Gessellschaft in Wien* 113, 58-71.
- Descriptio civitatum et regionum,* 1969. *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii.* In Bartoňková, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae Fontes Historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii.* Brno, 285-291.
- Ďurica, Milan Stanislav.* 2003. *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí.* Bratislava.
- Galli chronicon.* 1864. *Galli Chronicon.* In Bielowski, August (ed.). *Monumenta Poloniae historica I.* Lwów, 379-484.
- Geary, Patrik.* 1983. Ethnic identity as a situational construct in the early middle ages. In *Mitteilungen der Anthropologischen Gessellschaft in Wien* 113, 15-26.
- Hrušovský, František.* 1940. *Slovenské dejiny.* Turčiansky sv. Martin.
- Inquisitio de thelonis.* 1971. *Inquisitio de thelonis.* In Bartoňková, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae fontes historici IV. Leges, Textus iuridici, Supplementa.* Brno, 114-119.
- Jordanis Romana et Getica.* 1882. *Jordanis Romana et Getica.* In Momsen, Theodorus (ed.). *Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum. Tomi V. Pars prior.* Berolini.
- Kitábu t-tanbíhi wa l-išráfi li-l-Mas'údí.* 1969. Ibráhím ibn Ja'kúb. In Bartoňková, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae Fontes Historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii.* Brno, 409.
- Latopis Nestora.* 1864. *Latopis Nestora.* In Bielowski, August (ed.). *Monumenta Poloniae historica I.* Lwów, 521-834.
- Legenda Christiani.* 2012. *Legenda Christiani. Vita et passio sancti Wenceslai et sanctae Ludmille ave eius.* Ed. Jaroslav Ludvíkovský. Prague.
- Lysý, Miroslav.* 2014. *Moravania, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku.* Bratislava.
- MMFH III,* 1969. Bartoňková, Dagmar et al. (eds.). *Magnae Moraviae Fontes Historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii.* Brno.
- Mulík, Peter.* 2009. Používanie kľúčových jazykových termínov k počiatkom slovenských dejín. In Marsina, Richard – Mulík, Peter (eds.). *Etnogenéze Slovákov. Kto sme a aké je naše meno.* Martin, 39-53.
- Pohl, Walter.* 1998. Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies. In Little, Lester K. – Rosenwein, Barbara H. (eds.). *Debating the Middle Ages: Issues and Readings.* Oxford, 13-24.
- Lysý, Miroslav.* 2015. «Omnes Marahoni insimul mandaverunt». Мораване как этнос и политическая единица [«Omnes Marahoni insimul mandaverunt». The Moravians

- as an ethnos and political entity]. In Петербургские славянские и балканские исследования 6, 82-98.
- Marsina, Richard.* 1985. Metod a Velká Morava. K 1100. výročí smrti Metoda (6. 4. 885). In Slovenská archivistika 20, 11-33.
- Al-Mas'údí.* 1969. Murúdzu d-dahabi wa macádinu l-džawáhiri li-l-Mas'údí. In Bartoňková, Dagmar et al. (eds.). Magnae Moraviae Fontes Historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii. Brno, 404-408.
- Niederle, Lubor.* 1953. Rukověť slovanských starožitností. Praha.
- Pohl, Walter,* 1994. Ethnogenese und literarische Gestaltung. Eine Zwischenbilanz. In Brunner, Karl – Merta, Brigitte (eds.). Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung. (=Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 31). Wien; München.
- Pohl, Walter – Diesenberger, Helmut (eds.).* 2002. Integration und Herrschaft. Ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter. Wien.
- Pochvala Kirillu.* 1967. Pochava Kirillu. In Bartoňková Dagmar et al. (eds.). Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Brno, 116-119.
- Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju.* 1967. Pochvalnoje slovo Kirillu i Mefodiju. In Bartoňková Dagmar et al. (eds.). Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Brno, 167-176.
- Procopios.* 1963. Procopios. De bello Gothico. In Haury, Jakob – Wirth, Gerhard (eds.). Procopii Caesariensis Opera omnia II. Leipzig.
- Ratkoš, Peter.* 1990. Slovensko v dobe veľkomoravskej. Košice.
- Regino,* 1890. Reginonis abbatis Prumiensis chronicon cum continuatione Treverensi. Kurze, Fridericus (ed.). Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis recusi. Hannoverae.
- Schwarzmaier, Hansmartin.* 1972. Ein Brief des Markgrafen Aribo an König Arnulf über die Verhältnisse in Mähren. In Frühmittelalterliche Studien 6, 55-66.
- Stanislav, Ján.* 1978. Starosloviensky jazyk 1. Bratislava.
- Steinhübel, Ján.* 2012. Kapitoly z najstarších českých dejín (531 – 1004). Kraków.
- Steinhübel, Ján.* 2016. Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Bratislava.
- Třeštík, Dušan.* 2003. Mýty kmene Čechů (7. – 10. století). Tři studie ke „starým pověstem českým“. Praha.
- Verešová, Nora* 2011. Povešť vremennych let a jej koncepcia Slovienskoj zemli. In Historia nova 2/1, s. 11-20. https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/HinoII-2011-1.pdf
- Wenskus, Reinhard.* 1961. Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes. Köln.
- Wolfram, Herwig.* 1995. Salzburg, Bayern und Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit. Wien. München.
- Wolfram, Herwig – Pohl, Walter (eds.).* 1990. Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern, Teil 1. Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalterforschung, 27. bis 30. Oktober 1986, Stift Zwettl, Niederösterreich. Wien.
- Žemlička, Josef.* 1992. «Moravané» v časném středověku. In Český časopis historický 90/1, 17-32.
- Žitije Konstantina.* 1967. Žitije Konstantina. In Bartoňková Dagmar et al. (eds.). Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Brno, 57-115.
- Žitije Mefodija.* 1967. Žitije Mefodija. In Bartoňková Dagmar et al. (eds.). Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Brno, 134-163.

SUMMARY: „МНОГОПЛЕТЕНАА ЈАЗЫКА СЛОВЪНЬСКА“. ON SLAVIC IDENTITY IN MORAVIA DURING THE RULE OF MOJMIR I. The article provides an analysis of sources and purposes of collective identities in early Middle Ages in central Europe and focuses on dual identity of the inhabitants of the so-called Great Moravia (9th century). Based on a concise overview of older concepts of ethnogenesis, it seems that there is no rational reason for denying at least some level of Slavic identity. The paper analyses the meanings of the terms “Moravian” and “Slav” from various Latin and Old Church Slavonic from the 9th century. Both played a role in mental structures of early modern Moravian society. While Moravian identity was more practical for ordinary people, Slavic identity was useful in academic circles and for “Slavic” clergy in conflicts with the “Latins”. Based on the analysis of the Lives of Constantine and Method, we can conclude that there was a strong acceleration of the usage of the term “Slavs” in both texts. This phenomenon can be connected with the needs of church administration in Moravia during the attacks of Bavarian clergy against Method and his interests both in Moravia and Pannonia. The protection of his interests was connected with the protection of Slavic language, therefore, enemies of Method could be considered to be, at the same time, enemies of Slavic liturgy and Slavic language.

Doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
Comenius University in Bratislava, Faculty of Law
Department of Legal History and Comparative Law
Šafárikovo námestie 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava
Slovakia
miroslav.lysy@flaw.uniba.sk